

JERZY KRASUSKI
Poznań

STRUKTURA POLITYCZNA WSPÓLNOTY FRANCUSKIEJ 1958 - 1970

KONSTITUCJA COMMUNAUTÉ

Generał de Gaulle, który objął władzę we Francji w maju 1958 r., dążył do utrzymania przeważającego wpływu Francji we wszystkich jej dotychczasowych posiadłościach widząc w tym nieodzowną rękojmię przywrócenia jej mocarstwowej pozycji; zdawał sobie jednak sprawę, że dotychczasowy centralistyczny ustrój Unii Francuskiej musi zostać rozluźniony i zastąpiony przez system federalny.

Dnia 28 września 1958 r. odbył się na obszarze Unii Francuskiej plebiscyt w sprawie zatwierdzenia nowej konstytucji. Na terenie Francji europejskiej za projektem wypowiedziało się 79% głosujących, w Algierii — należącej formalnoprawnie do Francji europejskiej — aż 96%, na innych obszarach — 85%. Jedyne w Gwinei, liczącej 2,5 miliona mieszkańców, wynik był negatywny — za projektem konstytucji wypowiedziało się tam zaledwie 5% głosujących.

Odpowiednie artykuły nowej konstytucji stwierdzały:

„Art. 1: Republika oraz ludy Terytoriów zamorskich, które przyjmą tę konstytucję w drodze swobodnej decyzji, tworzą Wspólnotę (*Communauté*). [...]

Art. 76: Terytoria zamorskie [...], jeśli decyzją swoich Zgromadzeń terytorialnych [...] wyrażą tego pragnienie, mogą stać się albo zamorskimi departamentami Republiki, albo wzajemnie połączonymi lub nie połączonymi państwami członkowskimi *Communauté*.

Art. 77: W ramach *Communauté* ustanowionej przez tę konstytucję, państwa członkowskie cieszą się autonomią [...]. Istnieje tylko jedna przynależność państwowa *Communauté*. Wszyscy obywatele cieszą się również prawami [...] i mają równe obowiązki.

Art. 78: Kompetencje *Communauté* rozciągają się na politykę zagraniczną, obronę, walutę, wspólną politykę gospodarczą i finansową oraz surowce o znaczeniu strategicznym. Obejmują one również, o ile nie zawarto specjalnych porozumień, kontrolę sądownictwa, wyższego szkolnictwa i ogólnej organizacji wspólnej komunikacji z zagranicą oraz telekomunikacji. [...]

Art. 80: Prezydent Republiki jest równocześnie prezydentem i reprezentantem *Communauté*. Jej organami są Rada Wykonawcza, Senat oraz Trybunał Rozjemczy.

Art. 82: Przewodnictwo Rady Wykonawczej *Communauté* sprawuje prezydent *Communauté*. Rada Wykonawcza składa się z premiera Republiki, szefów rządów

państw członkowskich *Communauté* oraz ministrów, którym powierzono kierowanie wspólnymi sprawami *Communauté*.

Art. 83: Senat *Communauté* składa się z delegatów wybranych ze swego łona przez Parlament Republiki oraz Zgromadzenia prawodawcze innych członków *Communauté*. Liczba delegatów każdego państwa członkowskiego zależy od wielkości jego ludności, jak również od odpowiedzialności nałożonej na nie w ramach *Communauté*. [...] Z inicjatywy prezydenta *Communauté* Senat pobiera decyzje w sprawach wspólnej polityki gospodarczej i finansowej, zanim Parlament Republiki i w odpowiednich wypadkach Zgromadzenia prawodawcze innych członków *Communauté* uchwałą wymagane po temu ustawy. Senat *Communauté* bada traktaty i układy międzynarodowe [...] nakładające na *Communauté* zobowiązania”.

Powyższa konstytucja, zamieniając Unię Francuską (*Union Française*) na Wspólnotę (*Communauté*) złożoną w głównej mierze z państw cieszących się większym zakresem autonomii niż dotychczas istniejące tak zwane Terytoria, zachowała jednak w wysokim stopniu zasadę centralizmu i przewagi Francji nad pozostałymi państwami członkowskimi *Communauté*. Przewaga ta rysuje się jeszcze dobitniej, jeśli się zważy, że prezydent *Communauté*, będący jednocześnie prezydentem Republiki Francuskiej, otrzymał w tym drugim swoim charakterze władzę niemal dyktatorską. Ta przewaga Francji i jej prezydenta w systemie ustrojowym *Communauté* podważała wartość zasady federalnej, na której *Communauté* była pozornie oparta. Toteż wnet się okazało, że konstytucja *Communauté* nie wytrzymuje próby życia w dobie powszechnych dążeń niepodległościowych.

Zgromadzenia terytorialne Francuskiego Somali, wysp Komorów oraz wysp Saint-Pierre-et-Miquelon wypowiedziały się za utrzymaniem swego dotychczasowego statusu prawnego jako zamorskich terytoriów Francji. Natomiast Zgromadzenia wszystkich innych terytoriów — z wyjątkiem Gwinei — postanowiły przyjąć status państw członkowskich *Communauté*. Gwinea proklamowała 2 października 1958 r. swoją całkowitą niepodległość. W odpowiedzi Francja wstrzymała udzielanie jej jakiegokolwiek pomocy finansowej, gospodarczej i technicznej. Prezydent Gwinei Ahmed Sékou Touré stał się — obok prezydenta Ghany, Kwame N'Krumaha — najpopularniejszą postacią ruchu antykolonialistycznego wśród czarnej ludności Afryki. Obaj ci mężowie stanu wydali w stolicy Ghany, Akrze, dnia 23 listopada 1958 r. następujące oświadczenie:

„Idąc za przykładem 13 kolonii amerykańskich, które uzyskawszy niepodległość utworzyły konfederację, z której wyrosły Stany Zjednoczone Ameryki; idąc też za przykładem dążeń narodów w Europie, Azji i na Bliskim Wschodzie do zorganizowania się na zasadach rozsądku; idąc wreszcie za przykładem deklaracji wydanej przez konferencję w Akrze na temat osobowości afrykańskiej¹, posta-

¹ W dniach 15 - 22 kwietnia 1958 r. odbyła się w stolicy Ghany, Akrze, konferencja ośmiu ówczasie istniejących niepodległych państw afrykańskich (nie

nawiamy [...] uczynić z obu naszych państw jądro Stanów Zjednoczonych Afryki Zachodniej [...]. W tym samym duchu potraktujemy przystąpienie do tej unii innych państw afrykańskich”.

Oświadczenie to wywołało żywe zainteresowanie komentatorów. Prasa francuska podkreślała, że Ghana jest członkiem *Commonwealthu* i że za projektowaną unią Ghany z Gwineą mogą się kryć machinacje brytyjskie zmierzające do storpedowania tworzącej się francuskiej *Communauté* oraz do nakłonienia zachodnioafrykańskich państw członkowskich *Communauté* do jej opuszczenia i do przystąpienia do *Commonwealthu*. Dnia 7 stycznia 1960 r. prezydent N'Krumah oświadczył, że Ghana gotowa byłaby zrezygnować ze swojej suwerenności, gdyby dzięki temu mogła powstać unia państw afrykańskich; zaczątkiem takiej unii jest przewidziane połączenie się Ghany z Gwineą; jeśli natomiast nie dojdzie do zjednoczenia państw afrykańskich, to temu kontynentowi zagrozi „bałkanizacja”.

STRUKTURA PAŃSTWOWA COMMUNAUTÉ

1. Państwa na obszarze byłej Francuskiej Afryki Zachodniej, której stolicą administracyjną był Dakar:

Nazwa państwa	Stolica	Obszar w tys. km ²	Ludność w 1965 r. w milionach
Dahomej	Porto Novo	116	2,3
Mauretania	Nouakchott	1 086	1,0
Niger	Niamey	1 267	3,2
Senegal	Dakar	197	3,5
Sudan	Bamako	1 204	4,7
Wolta Górna	Ouagadougou	275	4,9
Wybrzeże Kości Słoniowej	Abidjan	322	3,7

2. Państwa na obszarze byłej Francuskiej Afryki Równikowej, której stolicą był Brazzaville:

Czad	Port Lamy	1284	3,3
Gabon	Libreville	267	0,6
Kongo	Pointe Noire, później Brazzaville	342	0,8

licząc białej rasistowskiej Republiki Południowoafrykańskiej): Egiptu, Etiopii, Ghany, Liberii, Libii, Maroka, Sudanu i Tunezji. Szefowie tych państw postanowili prowadzić wspólną politykę zagraniczną zmierzającą do uwolnienia całej Afryki spod jarzma kolonializmu.

Republika Afryki Środkowej	Bangui	617	1,3
3. Madagaskar	Tananarive	625	6,3

Z zestawienia wynika, że państwa te były stosunkowo duże obszarem, ale o bardzo niskim zaludnieniu. Również pod względem gospodarczym były one zdecydowanie zacofane. Wydawało się zatem, że Francja utrzyma je w zależności od siebie bez trudu i że *Communauté* nie będzie narażona na takie niebezpieczeństwo dezintegracji, jak brytyjski *Commonwealth*. Gdyby się to Francji udało, to mogłaby też utrzymać swoje wpływy w daleko ważniejszych krajach arabskich Afryki Północnej: w Algierii, Maroku i Tunezji. Dla przyszłości potęgi francuskiej miało to znaczenie decydujące. Z drugiej strony trzeba przyznać, że aby zapewnić sobie rozwój i właściwą pozycję w świecie, afrykańskie państwa *Communauté* stały wobec alternatywy: albo ścisłej współpracy z Francją, albo zjednoczenia się w jedną lub kilka federacji. Obie te tendencje, jak zobaczymy, przewijały się w dziejach frankofońskich państw afrykańskich nie przynosząc jednak pożądanego efektu. Dominującą cechą stał się raczej samobójczy partykularyzm.

FIASKO FEDERACJI MALI

Jak wspomniano wyżej, pierwszą próbę zjednoczenia podjęły anglofońska Ghana, będąca pierwszym państwem murzyńskim, któremu Wielka Brytania przyznała niepodległość (6 marca 1957 r.), oraz Gwinea, która stała się pierwszym państwem frankofońskim poza ramami zdominowanej przez Francję *Communauté*. Oba te państwa skłaniały się ku socjalizmowi. N'Krumah i Sékou Touré byli bożyszczami afrykańskich ruchów niepodległościowych.

Z kolei cztery należące do *Communauté* państwa zachodnioafrykańskie: Dahomej, Senegal, Sudan (stolica Bamako)² i Wolta Górna postanowiły 17 stycznia 1959 r. utworzyć federację pod historyczną nazwą Mali. Nazwę tę nosiło niegdyś położone nad rzeką Niger państwo murzyńskie, którego władca przyjął islam w 1050 r. Do szczytu potęgi do-

² Bilad as-Sudan — znaczy po arabsku „kraj Czarnych”. W ten sposób określili Arabowie zamieszkały przez Murzynów obszar leżący między strefą pustynną a dżunglą równikową, rozciągający się od Atlantyku do Wyzyny Abisyńskiej na przestrzeni 5500 km i obejmujący powierzchnię 5 milionów km². W okresie swoich wielkich podbojów nie zdołali oni opanować tego regionu, ponieważ ich konie, dostosowane do warunków pustynnych, padały ofiarą muchy tse-tse. Niemniej w ciągu wieków następowała stopniowa i powolna penetracja Sudanu przez

szło to państwo w wiekach XIII - XV. Przywracając nazwę Mali przywódcy wymienionych czterech państw poszli za przykładem Złotego Wybrzeża, które próbując nawiązać do dawnej świetności państw murzyńskich przyjęło nazwę Ghany.

Utworzenie federacji Mali było głównie sukcesem najpopularniejszego polityka senegalskiego Léopolda Sédar Senghora, który podjął kampanię przeciwko polityce de Gaulle'a zmierzającej do traktowania każdego z dwunastu afrykańskich państw *Communauté* z osobna, aby zapewnić Francji przewagę. Niestety, sukces Senghora okazał się krótkotrwały: zamiast czterech pierwotnych sygnatariuszy traktatu o utworzeniu federacji Mali, przystąpiły do niej tylko dwa państwa: Senegal i Sudan-Bamako. Wolta Górna bowiem zorientowała się, że jej interesy gospodarcze wiążą ją głównie z Wybrzeżem Kości Słoniowej, którego prezydent, Félix Houphouët-Boigny, sprzeciwiał się różnym aspektom polityki Senghora, handel zaś Wolty Górnej obsługiwany był zarówno przez dahomejski port Cotonou, jak i port stolicy Wybrzeża Kości Słoniowej Abidjan. Z kolei Dahomej sam leżał nad morzem rozporządzając dwoma portami: Cotonou i Porto Novo.

Ale również między Senegalem a Sudanem-Bamako, zależnym co prawda w żywotny sposób od portu w Dakarze, wystąpiły rywalizacje. Premierem federacji Mali został premier Sudanu-Bamako Modibo Keita, potomek dawnych władców królestwa Mali, wicepremierem, ministrem obrony i spraw wewnętrznych premier Senegalii Mamadou Dia. Senghor objął przewodnictwo federalnego parlamentu. Natomiast nie zdołano pogodzić się co do osoby prezydenta federacji.

Wybór jego miał nastąpić 27 sierpnia 1960 r. Senegalczycy obstawali przy tym, aby stanowisko to objął Senghor jako najbardziej zasłużony dla sprawy utworzenia federacji. Spotkało się to z opozycją. 19 sierpnia premier Modibo Keita usunął Senegalczyka Mamadou Dia z stanowiska ministra obrony i spraw wewnętrznych, objął je sam i kazał obsadzić wojskiem gmachy publiczne w stolicy federacji Dakarze. Nieroztropność tej decyzji polegała na tym, że Dakar był miastem senegalskim i większość jego garnizonu składała się z Senegalczyków. 20 sierp-

---

arabskich i arabo-berberyjskich koczowników, kupców i osadników oraz idącą z tym w parze religię muzułmańską. Proces ten odbywa się nadal.

W Europie utarło się używanie wyrazu „Sudan” wyłącznie na określenie obszaru leżącego nad Nilem, na południe od Egiptu. Obszar ten uległ szczególnie silnej arabizacji. Nazwę „Sudan” przyjęło też położone na tym obszarze państwo ze stolicą w Chartumie, któremu Wielka Brytania przyznała niepodległość 1 stycznia 1956 r. Natomiast państwo Sudan ze stolicą w Bamako leżało w zachodniej części Sudanu jako regionu etnograficzno-geograficznego. Z dniem 22 września 1960 r. zmieniło ono nazwę na Mali.

nia parlament Senegalu uchwalił na wniosek Dii wystąpienie z federacji Mali, a premier Keita został aresztowany. Następnego dnia odesłano go specjalnym pociągiem do stolicy Sudanu-Bamako.

Tymczasem prezydent *Communauté de Gaulle* wystosował do premiera Senegalu Dii oraz premiera Sudanu-Bamako Keity zaproszenie do przybycia do Paryża w celu zażegnania ich konfliktu. Keita odpowiedział 22 sierpnia oskarżeniem oficerów francuskich o zorganizowanie przeciwko niemu zamachu stanu w Dakarze oraz o to, że Francja — jak wynikało z pisma de Gaulle'a — przestała uważać go za premiera federacji Mali i samą federację za nadal istniejącą. Natomiast Dia przyjął zaproszenie de Gaulle'a, a po przybyciu do Paryża 23 sierpnia wyraził życzenie jak najszybszego zawarcia układu o współpracy między Senegalem a Francją.

W dniu 5 września 1960 r. parlament Senegalu wybrał jednomyślnie Léopolda Sédara Senghora na prezydenta państwa. Jednakże wnet zaznaczyła się rywalizacja o władzę między dotychczasowymi sojusznikami: prezydentem Senghorem a premierem Dią. Spór, który dopiero co spowodował rozpad federacji Mali, dotyczył i tym razem zakresu władzy prezydenta. 18 grudnia 1961 r. parlament udzielił wotum nieufności premierowi Dii. Ten jednak oświadczył, że wobec obowiązywania stanu wyjątkowego od czasu kryzysu federacji Mali, parlament nie rozporządza prawem obalenia rządu. Niemniej tegoż dnia Dia został aresztowany i skazany na dożywotnie więzienie za pogwałcenie konstytucji; w rzeczywistości miał spędzić w więzieniu lat czternaście.

Natychmiast po usunięciu Mamadou Dii parlament uchwalił nową konstytucję zaproponowaną przez prezydenta Senghora. Ustanowiła ona ustrój prezydencki na wzór V Republiki Francuskiej. W oświadczeniu złożonym w parlamencie 19 grudnia 1961 r. Senghor zaznaczył, że dążyć będzie do utworzenia federacji obejmującej Gwineę, Mauretanię, Senegal i Sudan-Bamako; jednocześnie pogłębione zostaną więzi przyjaźni z Francją.

Uważając federację Mali za prawnie nadal istniejącą i siebie za jej premiera, Modibo Keita odwiedził de Gaulle'a w Paryżu w dniach 2-5 września 1960 r. Następnie udał się on do stolicy Wybrzeża Kości Słoniowej, Abidjanu, w celu przeprowadzenia rozmów z prezydentem tego kraju Houphouet-Boignym, oraz do stolicy Ghany, Akry, na rozmowy z prezydentem Kwame N'Krumahem. 9 września Keita i N'Krumah wydali oświadczenie stwierdzające, że uważają federację Mali za nadal istniejącą i że Ghana udzieli Sudanowi-Bamako kredytu finansowego.

Bardziej skomplikowana była postawa Houphouet-Boigny'ego. Przewstawiano zwykle poglądy obu tych najwybitniejszych afrykańskich zwolenników ścisłej współpracy z Francją: Senghora i Houphouet-Boi-

gny'ego. Senghor pragnął zjednoczenia Afryki Zachodniej, aby móc współpracować z Francją na zasadzie równości, przy czym celem jego nie była bynajmniej kulturalna europeizacja, lecz przeciwstawienie specyficznych cech murzyńskich — *négritude* — właściwościom kultury ludzi białych. Natomiast Houphouët-Boigny dążył po prostu do rozwoju swego kraju — Wybrzeża Kości Słoniowej — w duchu kapitalizmu i kultury europejskiej. Głosząc potrzebę ścisłej współpracy z Francją pragnął zjednoczenia państw Afryki Zachodniej tylko w postaci luźnej konfederacji. W myśl tej koncepcji cztery państwa — Dahomej, Niger, Wolta Górna i Wybrzeże Kości Słoniowej — zawarły 13 sierpnia 1960 r. w Abidżanie *Entente Africaine* (Porozumienie Afrykańskie) przewidujące harmonizację swoich ustrojów i polityki. Stanowczo sprzeciwiał się Houphouët-Boigny dążeniu Keity do zjednoczenia z pozostającą poza ramami *Communauté* Gwineę, chyba że zdecydowałaby się ona na przystąpienie do *Communauté* w związku z przekształceniem się tej ostatniej w ciągu 1960 r. na konfederację państw całkowicie niepodległych. Houphouët-Boigny sprzeciwiał się też przystąpieniu państw *Communauté* do antyzachodnio nastawionego bloku państw afroazjatyckich.

Zabiegi Keity nie przyniosły rezultatu ani w postaci przywrócenia federacji Mali, ani tym bardziej jej rozszerzenia. Toteż 22 września 1960 r. ogłosił on, że sam Sudan-Bamako będzie odtąd nosić tę nazwę; federację Mali uważa on za nieistniejącą, a traktaty zawarte przez nią z Francją za nieważne. W dniach 21 - 27 listopada 1960 r. odwiedził go w Bamako prezydent Ghany N'Krumah. Postanowiono powołać wspólny parlament, a N'Krumah potwierdził gotowość udzielenia Mali kredytu.

PRZEKSZTAŁCENIE COMMUNAUTÉ NA KONFEDERACJĘ NIEPODLEGŁYCH PAŃSTW

Federalno-centralistyczny ustrój *Communauté* nie przetrwał ani dwóch lat. Dążenia do całkowitej niepodległości okazały się silniejsze niż świadomość korzyści płynących ze ścisłej współpracy z Francją. Zresztą politycy afrykańscy zdawali sobie sprawę z przymusowej do pewnego stopnia sytuacji Francji; liczyli na to, że nawet po uzyskaniu całkowitej niepodległości będą mogli nadal korzystać z pomocy i poparcia Francji, dla której utrzymanie związków z byłymi, po francusku mówiącymi koloniami było jednym z podstawowych celów politycznych. Sprzeciw de Gaulle'a wobec afrykańskich dążeń niepodległościowych był dodatkowo utrudniony przez to, że w swojej polityce europejskiej głosił on hasło konfederacji suwerennych państw przeciwstawiając się projektom federalistycznym.

Pierwszy układ o przyznaniu pełnej niepodległości musiała Francja

zawrzeć z Madagaskarem 2 kwietnia 1960 r. Podpisali go premier Francji Michel Debré i premier Madagaskaru Philibert Tsiranana. 4 kwietnia 1960 r. podobny co do treści układ podpisali Debré i premier federacji Mali, a zarazem premier wchodzącego w jej skład Sudanu-Bamako Modibo Keita, oraz wicepremier federacji Mali, a zarazem premier wchodzącego w jej skład Senegalu Mamadou Dia. Od tej chwili związki między Madagaskarem i federacją Mali z jednej a Francją i *Communauté* z drugiej strony oparte były na zasadzie traktatów międzynarodowych, a już nie na zasadzie konstytucji. Madagaskar i Mali miały należeć do *Communauté* na zasadzie całkowitej dobrowolności. Zgodziły się one na uczestniczenie w konferencjach szefów państw i rządów obradujących pod przewodnictwem prezydenta *Communauté*. Otrzymały prawo reprezentacji w Senacie *Communauté* składającym się z delegatów parlamentów państw należących do *Communauté*. Uzyskały prawo posiadania własnych sił zbrojnych. Siły te były zobowiązane do wspólnej obrony *Communauté*. Francja otrzymała prawo utrzymywania nadal garnizonów w kilku bazach: w wypadku federacji Mali chodziło tu głównie o bazę na Zielonym Przylądku w miejscowości Dakar-Thiès (czyli na terytorium Senegalu), w wypadku zaś Madagaskaru o bazę Diego-Suarez.

Dnia 11 maja 1960 r. francuskie Zgromadzenie Narodowe uchwaliło poprawkę do konstytucji dodając do jej art. 86 następujące uzupełnienie:

„Państwo członkowskie *Communauté* może uzyskać niepodległość również w drodze układu, nie przestając wskutek tego należeć do *Communauté*.

Niepodległe państwo nie będące członkiem *Communauté* może w drodze układu przystąpić do *Communauté* nie tracąc swojej niepodległości”.

Senat francuski zatwierdził tę poprawkę 19 maja, Senat *Communauté* — 3 czerwca 1960 r. W związku z tym posiedzeniem Senatu *Communauté* premierzy czterech państw należących do *Entente Africaine*, tzn. Dahomeju, Nigru, Wolty Górnej i Wybrzeża Kości Słoniowej, wysunęli żądanie przyznania im krajom pełnej niepodległości w ramach *Communauté* przekształconej dzięki nowemu brzmieniu konstytucji. Prezydent *Communauté*, de Gaulle, zgodził się na to żądanie. Układy w sprawie udzielenia niepodległości czterem państwom należącym do *Entente Africaine* podpisano w Paryżu 11 lipca 1960 r. Również na żądanie premierów tych czterech państw układy o współpracy między nimi a Francją i *Communauté* miały być zawarte dopiero po proklamowaniu niepodległości.

Dnia 7 marca 1961 r. de Gaulle przyjął prezydentów czterech państw należących do *Entente Africaine* w celu omówienia ich stosunku do Francji i *Communauté*. Postanowiono, że państwa te pod względem walutowym pozostaną w strefie franka, poza tym jednak ich stosunki

z Francją będą się kształtować na takich samych zasadach, jak w przypadku Kamerunu, który będąc poprzednio administrowanym przez Francję z ramienia Ligi Narodów, a następnie Organizacji Narodów Zjednoczonych jako była kolonia niemiecka, uzyskał niepodległość nie przystępując do *Communauté*. W myśl tego porozumienia podpisano 24 kwietnia 1961 r. układy dotyczące współpracy obronnej, gospodarczej i kulturalnej. 18 czerwca podobne układy zawarła Francja z Mauretanią.

Dnia 12 lipca 1960 r. zawarto trzy układy o nadaniu niepodległości: Czadowi, Kongu-Brazzaville (dzisiejszej Republice Ludowej Konga) oraz Republice Afryki Środkowej. Podobnie jak to było w wypadku Madagaskaru i federacji Mali, a w przeciwieństwie do czterech państw należących do *Entente Africaine* oraz Mauretanii, zawarto tym razem jednocześnie układy o stosunkach między tymi trzema państwami afrykańskimi a Francją i *Communauté*. To samo nastąpiło w związku z nadaniem niepodległości Gabonowi 15 lipca 1960 r.

Układy obronne zawarte ze wszystkimi państwami *Communauté* z wyjątkiem Mali (Sudanu-Bamako) zobowiązywały obie strony do udzielenia pomocy zbrojnej w wypadku agresji z zewnątrz. Ponadto rządy państw *Communauté* miały prawo zwrócić się do Francji o pomoc zbrojną w celu zapobieżenia „groźbie anarchii wewnętrznej”; w takim wypadku jednak rząd francuski zastrzegł sobie swobodę decyzji. Tego typu układy dwustronne zawarła Francja z Mauretanią 18 czerwca, Senegalem — 22 czerwca, Madagaskarem — 27 czerwca oraz Togo — 26 i 30 października 1961 r., te ostatnie zmodyfikowane 10 lipca 1963 r. Z Czadem, Gabonem, Kongiem-Brazzaville i Republiką Afryki Środkowej zawarła Francja zbiorowe układy obronne 15 sierpnia 1960 r. i 20 czerwca 1961 r., podobnie z Dahomejem, Nigrem i Wybrzeżem Kości Słoniowej — 24 kwietnia 1961 r. Wolta Górna zawarła tylko umowę o francuskiej pomocy technicznej dla swojej armii udostępniając w zamian bazę lotniczą w Ouagadougou. Podobnie Kamerun zawarł tylko umowę o francuskiej pomocy technicznej, ale w rzeczywistości prezydent Amadou Ahidyo korzystał ze stałej pomocy wojsk francuskich w swej walce z opozycją. W rezultacie we wszystkich tych trzynastu państwach stacjonowały mniejsze lub większe garnizony wojsk francuskich. Liczebność ich uległa jednak wielkiej redukcji w 1965 r.

STRUKTURA COMMUNAUTÉ POD KONIEC 1960 R.

1. Francja europejska wraz z departamentami zamorskimi (*Départements d'Outre Mer*); Algierią i Saharą, Gujaną, Gwadelupą, Martyniką i Réunion;
2. Terytoria zamorskie pod administracją francuską (*Territoires*

d'Outre Mer): Francuskie Somali, czyli Dżibuti, Komory, Saint-Pierre-et-Miquelon, Nowa Kaledonia, Francuska Polinezja, Futuna i Wallis oraz Francuska Antarktyda;

3. Państwa niepodległe należące do *Communauté* bezpośrednio, a związane z Francją traktatami o współpracy (w nawiasie podano datę proklamowania niepodległości): Czad (11 sierpnia 1960 r.), Gabon (17 sierpnia), Kongo-Brazzawille (15 sierpnia), Madagaskar (26 czerwca), Republika Afryki Środkowej (13 sierpnia), Senegal (jako część federacji Mali — 25 czerwca);

4. Państwa niepodległe należące do *Communauté* pośrednio w formie „stosunków specjalnych”:

a) państwa należące do *Entente Africaine* — Dahomej (1 sierpnia), Niger (3 sierpnia), Wolta Górna (5 sierpnia), Wybrzeże Kości Słoniowej (7 sierpnia);

b) Kamerun (1 stycznia), Mauretania (28 listopada);

5. Państwa nie należące do *Communauté*, ale związane ze wspólnotą specjalnymi traktatami: Mali (jako część federacji Mali — 25 czerwca), Togo (27 kwietnia);

6. Terytoria o statusie specjalnym: brytyjsko-francuskie kondominium wysp Nowe Hebrydy.

Przekształcenie *Communauté* w ciągu 1960 r. z federacji na konfederację niepodległych państw pozbawiło znaczenia jej Senat złożony, jak wiadomo, z delegatów parlamentów państw członkowskich. 16 marca 1961 r. premier Francji Michel Debré wystosował do przewodniczącego Senatowi *Communauté* Gastona Monnerville'a pismo stwierdzające, że instytucja ta zostaje zniesiona. Senat *Communauté* zdążył w ogóle obradować tylko dwa razy: w lipcu 1959 i w czerwcu 1960 r. W komentarzach prasowych podkreślano, że likwidacja tej instytucji, powołanej do życia przez konstytucję, nie powinna być nastąpić na podstawie samego pisma premiera Francji, który tym samym wyraził lekceważenie instytucji *Communauté*. Z drugiej strony faktem jest, że w tym czasie jedynym państwem reprezentowanym w Senacie *Communauté* z tytułu konstytucji była już tylko Francja.

COMMUNAUTÉ JAKO STREFA CELNA I WALUTOWA

Dnia 17 stycznia 1959 r., czyli jednocześnie z traktatem ustanawiającym federację Mali, cztery państwa byłej Francuskiej Afryki Równikowej — Czad, Gabon, Kongo-Brazzawille i Republika Afryki Środkowej (terytorium zwane dawniej Oubangui-Chari) — zawarły w Paryżu układ o utrzymaniu pochodzącej z czasów francuskiego panowania kolonialnego unii celnej. Postanowiono też prowadzić wspólną politykę w

dziedzinie transportu i komunikacji. 23 czerwca 1959 r. układ ten uzupełniono umową zawartą w Brazzaville o zachowaniu jedności administracyjnej Afryki Równikowej. Za sprawą Francji do tej unii celnej i administracyjnej w Afryce Równikowej przyłączył się 26 sierpnia 1961 r. Kamerun. Tegoż dnia Francja zawarła z Kamerunem układ o pomocy gospodarczej i technicznej, mimo że nie należał on do *Communauté*.

Układ o zachowaniu dotychczasowej unii celnej pochodzącej z czasów kolonialnych zawarło też w Paryżu 10 czerwca 1959 r. siedem państw byłej Francuskiej Afryki Zachodniej: Dahomej, Mauretania, Niger, Senegal, Sudan-Bamako, Wolta Górna i Wybrzeże Kości Słoniowej. Tym samym dawne francuskie obszary kolonialne w Afryce rozpadły się w ramach *Communauté* na dwie strefy celne pokrywające się z dawnym francuskim podziałem administracyjnym — na Afrykę Równikową i Afrykę Zachodnią. Wyjątek stanowiła Gwinea, która nie przystąpiła do *Communauté*. 1 marca 1960 r. Gwinea wprowadziła własną, odrębną walutę.

Aczkolwiek po uzyskaniu całkowitej niepodległości przez państwa *Communauté* w 1960 r. stała się ona pod względem prawnym konfederacją państw nie mniej luźną niż brytyjski *Commonwealth*, to jednak w praktyce zwartość jej była ściślejsza, a wpływ Francji nieporównanie silniejszy niż wpływ Wielkiej Brytanii w ramach *Commonwealthu*. Przyczyną tego była słabość afrykańskich państw *Communauté*, z których żadne nie mogło się mierzyć z takimi członkami *Commonwealthu*, jak prężna Ghana pod rządami N'Krumaha, mocarstwo przyszłości Nigeria, czy nawet Sudan lub Tanzania. Stowarzyszenie się 18 państw afrykańskich z Europejską Wspólnotą Gospodarczą na mocy układu zawartego w Yaounde 20 lipca 1963 r. oznaczało w praktyce umocnienie wpływów francuskich. W przeciwieństwie bowiem do tego, co myślało o EWG wielu Europejczyków, Amerykanów i Azjatów, w oczach mieszkańców dawnych kolonii francuskich głównym państwem członkowskim EWG była Francja. Według jej rozeznania, wskazówek i woli rozdzielano w Afryce pomoc z Funduszu Rozwoju Terytoriów Stowarzyszonych. Największą pomoc z tego funduszu otrzymały w pierwszym okresie państwa ściśle zaprzyjaźnione z Francją: Kamerun, Madagaskar, Senegal i Wybrzeże Kości Słoniowej.

Ważnym spoiwem państw *Communauté* pozostawała ich przynależność do strefy franka, to znaczy fakt, że odpowiedzialność za kurs waluty ponosił nadal Bank Francji. Waluta ta nosiła nazwę franka CFA. Był to pierwotnie skrót nazwy *Colonies Françaises d'Afrique*, później zaś skrót nazwy *Communauté Financière Africaine* (Afrykańska Wspólnota Finansowa). Tylko na Madagaskarze wprowadzono inną walutę,

a mianowicie franka malgaskiego (*Franc Malgache*), który jednak różnił się od franka CFA jedynie nazwą, nie zaś parytetem. Franka CFA wprowadził rząd francuski w grudniu 1946 r. w związku z utworzeniem Unii Francuskiej. Ustalono wtedy kurs: 100 franków CFA = 170 franków francuskich. W związku z utworzeniem *Communauté* i reformą walutową we Francji, rozpoczętą 1 stycznia 1959 r., frank CFA został zrewaluowany, a mianowicie 100 franków CFA = 2 francuskie franki nowe, czyli 200 francuskich franków starych. Frank CFA miał obieg tylko w obrębie *Communauté*, tzn. nie służył do rozrachunków z państwami do niej nie należącymi. W stosunkach z takimi państwami posługiwano się frankiem francuskim. Spadek wartości realnej franka CFA nie odbijał się więc na stosunkach z państwami spoza *Communauté*, ponieważ Bank Francji wymieniał franki CFA na franki francuskie według wymienionego wyżej sztywnego parytetu. Niemniej konieczne było prowadzenie polityki finansowej, która by nie narażała Francji na zbytne straty. W tym celu utworzono dwie (licząc Madagaskar trzy) podstrefy walutowe. 12 maja 1962 r. zawarto układ tworzący *Union Monétaire Ouest-Africaine* (Zachodnioafrykańska Unia Walutowa), której członkami były początkowo: Dahomej, Mali, Mauretania, Niger, Senegal, Wolta Górna i Wybrzeże Kości Słoniowej. Dnia 1 lipca 1962 r. Mali wystąpiło z tej unii wprowadzając własną walutę, natomiast pod koniec listopada 1963 r. przystąpiło do niej Togo. Organami tej unii była *Conseil Monétaire* (Rada Walutowa) złożona z przedstawicieli rządów państw członkowskich, oraz *Banque Centrale des Etats de l'Afrique de l'Ouest* (Bank Centralny Państw Afryki Zachodniej) z siedzibą w Paryżu. Drugą podstrefę tworzyło pięć państw Afryki Równikowej: Czad, Gabon, Kamerun, Kongo-Brazzaville i Republika Afryki Środkowej. Ich walutę emitował *Banque Centrale des Etats de l'Afrique Equatoriale et du Cameroun* (Bank Centralny Państw Afryki Równikowej i Kamerunu) również z siedzibą w Paryżu.

STOSUNEK FRANCJI DO KWESTII KONGA BELGIJSKIEGO

Dążąc do poddania swemu wpływowi wszystkich krajów afrykańskich mówiących po francusku, wykazywała Francja żywe zainteresowanie losem belgijskiej kolonii Kongo (późniejszy Zair), której stolicą było Leopoldville (później przemianowane na Kinshasa). Wobec zbliżania się momentu nadania tej kolonii niepodległości, francuski minister spraw zagranicznych Maurice Couve de Murville oświadczył 26 lutego 1960 r. ambasadorowi Belgii, że rząd francuski uważa nadal za obowiązujące prawa, jakie nabył na podstawie układów zawartych 23 i 24 kwietnia

1884 r. z królem Belgów Leopoldem II i będącą jego własnością spółką *Association Internationale du Congo*. Na mocy tych układów, podpisanych w imieniu Francji przez jej ówczesnego ministra spraw zagranicznych Jules Ferry, posiada Francja prawo pierwokupu w razie, gdyby król Belgów zrezygnował z Konga. Udzielenie Kongu niepodległości uważa Francja za taką właśnie rezygnację. Układ z królem Belgów został bowiem potwierdzony układem zawartym między rządami Belgii i Francji 23 grudnia 1908 r. w związku z przejęciem majątku króla Belgów przez państwo belgijskie.

Rząd belgijski odrzucił powyższe roszczenie Francji. Francji chodziło głównie o to, aby bogata w kopaliny prowincja Kongo, Katanga (obecnie Szaba), nie połączyła się z chwilą uzyskania niepodległości z brytyjską federacją kolonialną Rodezja-Nyassaland. Premier tej federacji Sir Roy Welensky przyznał 3 marca 1960 r., że prowadził w tej sprawie rozmowy z przedstawicielami Katangi, którym przewodził Moise Tchombe, nastawiony sceptycznie wobec perspektyw rozwojowych belgijskiego Konga jako państwa niepodległego.

Jeśli chodzi o los federacji Rodezja-Nyassaland, to została ona wkrótce przez Wielką Brytanię rozwiązana: Nyassaland, przemianowany na Malawię, uzyskał niepodległość 6 lipca 1964 r., północna część Rodezji, przemianowana na Zambię, 24 października 1964 r., natomiast biali rasiści w południowej Rodezji wypowiedzieli Koronie brytyjskiej posłuszeństwo i 11 listopada 1965 r. ogłosili niepodległość swego państwa poza ramami *Commonwealthu*.

Belgia zrzekła się suwerenności nad Kongiem-Leopoldville 30 czerwca 1960 r. Dało to początek trwającej kilka lat anarchii, dążnościom separatystycznym, którym przewodziła bogata Katanga, i przerażającym okrucieństwom (bestialskie zamordowanie premiera Patrice Lumumby przez stronników Tchombego 12 lutego 1961 r.). Organizacja Narodów Zjednoczonych próbowała bezskutecznie położyć kres chaosowi wysyłając korpus interwencyjny, którego trzon stanowiły wojska Ghany. Stanowisko wielkich mocarstw wobec bezprzykładnych wydarzeń w Kongu-Leopoldville były wzajemnie sprzeczne. Związek Radziecki popierał postępowy rząd centralny Lumumby, ale sprzeciwiał się inspirowanej przez Stany Zjednoczone akcji wojsk ONZ. Stany Zjednoczone były wobec Lumumby nieufne, ale również popierały zasadę jedności Konga-Leopoldville i finansowały interwencję ONZ. Francja zwalczała akcję ONZ ze względu na rolę anglofońskiej Ghany, popierała separatystów uważając Kongo-Leopoldville za niespójny konglomerat obcych sobie wzajemnie plemion i była zainteresowana głównie w zachowaniu dominacji języka francuskiego oraz w tym, aby Katanga nie dostała się w ręce kapitału amerykańskiego i brytyjskiego, a tym bardziej, aby nie przy-

łączyła się do federacji Rodezja-Nyassaland. Z ostrą krytyką „tak zwanych” — jak się wyraził — Narodów Zjednoczonych wystąpił prezydent de Gaulle już wcześniej w rozmowie z sekretarzem generalnym NATO lokrotnie przez Francję wysuwane żądanie rozciągnięcia zobowiązań wynikających z Paktu Atlantyckiego na obszary zamorskie. De Gaulle podkreślił, że gdyby polityka Wielkiej Brytanii, Francji i Stanów Zjednoczonych była skoordynowana, to nie do pomyślenia byłyby takie wydarzenia, jak te, które zaszły w Kongo-Leopoldville. Pogląd ten wyraził de Gaulle już wcześniej w rozmowie z sekretarzem generalnym NATO — zresztą narodowości belgijskiej — Paul-Henri Spaakiem 21 lipca 1960 r.

W Kongu-Leopoldville zwyciężył ostatecznie rząd centralny, który podjął współpracę ze Stanami Zjednoczonych i Europejską Wspólnotą Gospodarczą. To samo dotyczy dwóch byłych kolonii niemieckich oddanych po I wojnie światowej w mandat Belgii. Były to: Ruanda oraz Urundi, przemianowane po uzyskaniu niepodległości na Burundi. Oba te kraje uzyskały niepodległość 1 lipca 1962 r. pomnażając tym samym liczbę frankofońskich państw w Afryce.

PROFRANCUSKA „GRUPA BRAZZAVILLE”

W dniach 24 - 26 października 1960 r. obradowała w stolicy Wybrzeża Kości Słoniowej, Abidjanie, konferencja państw frankofońskich poświęcona sprawie Algierii, belgijskiego Konga-Leopoldville oraz Mauretanii. Madagaskar jednak odmówił swego udziału, ponieważ nie chciał się mieszać w sprawę Algierii; Gwinea i Togo, ponieważ domagały się wniesienia sprawy Algierii na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych; Mali poprzestało na przysłaniu obserwatora, ponieważ nie czuło się członkiem *Communauté*. Konferencja wypowiedziała się za udzieleniem Mauretanii niepodległości, w sprawie zaś Algierii wezwała do kompromisu.

Przeciwko niepodległości Mauretanii występowało Maroko twierdząc, że historycznie kraj ten powinien należeć do niego. Proklamowanie niepodległości Mauretanii nastąpiło mimo to 28 listopada 1960 r., ale Gwinea, Mali i Maroko odmówiły wysłania swoich przedstawicieli do jej stolicy, Nouakchott, w celu wzięcia udziału w uroczystościach. Tunezja była jedynym państwem arabskim, które poparło Mauretanię przeciwko roszczeniom marokańskim.

W dniach 15 - 19 grudnia 1960 r. odbyła się w Brazzaville konferencja dwunastu państw frankofońskich: Czadu, Dahomeju, Gabonu, Kamerunu, Konga-Brazzaville, Madagaskaru, Mauretanii, Nigru, Republiki Afryki Środkowej, Senegal, Wolty Górnej i Wybrzeża Kości Słoniowej.

wej. Odtąd państwa te, nastawione przyjaźnie do Francji, określano jako „grupę Brazzaville”. Ponadto Togo przysłało obserwatora. Uchwalono rezolucję popierającą niepodległość Mauretanii przeciwko roszczeniom Maroka, wezwano Francję do przyznania Algierii niepodległości, poza tym jednak wyrażono gotowość bliskiej współpracy z Francją.

Druga konferencja szefów dwunastu państw „grupy Brazzaville” odbyła się w stolicy Madagaskaru, Tananarive, w dniach 6 - 12 września 1961 r. Postanowiono utworzyć wspólny sztab generalny, na którego czele stanął Senegalczyk pułkownik Mademba. Ponadto uchwalono kilka rezolucji. Jedna z nich domagała się przyspieszenia integracji Europy zachodniej i popierała starania Wielkiej Brytanii o przyjęcie do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. Wreszcie uchwalono powołanie do życia *Union Africaine et Malgache* (Unia Afrykańska i Malgaska). Unia ta miała posiadać charakter konfederacji. Powiększyła się ona wkrótce o dwa dalsze państwa frankofońskie, mianowicie 14 marca 1963 r. o Ruandę i 29 lipca 1963 r. — w rezultacie obalenia i zamordowania anglofilsko nastawionego prezydenta Sylvanusa Olympio — o Togo. Ostatecznie więc liczba państw członkowskich *Union Africaine et Malgache* wyniosła czternaście.

ANTYZACHODNIA „GRUPA CASABLANKI”

W odpowiedzi na uchwały konferencji w Brazzaville prezydenci Gwinei — Ahmed Sékou Touré, Ghany — Kwame N’Krumah oraz Mali — Modibo Keita spotkali się 24 grudnia 1960 r. w stolicy Gwinei, Conakry, i postanowili utworzyć unię tych trzech państw, która by prowadziła wspólną politykę zagraniczną i finansowo-gospodarczą. W sprawie uchwał z Brazzaville wyrazili obawę, że grożą one rozbięciem jedności Afryki i służą interesom neokolonializmu; potępiłi tworzenie ugrupowań państw afrykańskich, których ogniwem łączącym byłby język narzucony przez kolonizatorów, w tym wypadku język francuski.

Formalny traktat o zjednoczeniu Ghany, Gwinei i Mali podpisali prezydenci N’Krumah, Touré i Keita w Akrze 29 kwietnia 1961 r. Pozostał on martwą literą.

Dnia 21 maja 1961 r. prezydent Ghany, Kwame N’Krumah, i prezydent Wolty Górnej, Maurice Yameogo, wydali wspólny komunikat zapowiadający zniesienie ograniczeń we wzajemnym handlu. Odpowiedni układ zawarto 27 czerwca 1961 r.

Cechą tych układów, która niepokoiła Francję, było wyrażające się w nich dążenie do przewycięzenia podziału państw afrykańskich na anglofońskie i frankofońskie. W pierwszej połowie lat sześćdziesiątych wydawało się, że kilka państw frankofońskich podda się przywództwu prezydenta Ghany — N’Krumaha. Aczkolwiek zaś N’Krumah był czołowym

heroldem dekolonizacji i utworzenia jednolitego bloku afrykańskiego, to jednak nie bez znaczenia pozostawał nadal fakt przynależności Ghany do *Commonwealthu*. Natomiast Francja podejmowała wysiłki zmierzające do zorganizowania bloków państw wyłącznie frankofońskich.

W dniach 4-7 stycznia 1961 r. spotkali się w Casablance król Maroka Mohammed V, prezydenci: Egiptu — Gamal Abdel Naser, Ghany — Kwame N'Krumah, Gwinei — Ahmed Sékou Touré, Mali — Modibo Keita oraz premier rządu algierskiego na wygnaniu — Ferhat Abbas. Postanowili oni ustanowić wspólne dowództwo wojskowe w postaci komitetu szefów sztabów oraz uchwalili Kartę Afrykańską przewidującą powołanie zgromadzenia doradczego, skoro tylko pozwolą na to warunki, oraz komitetów koordynujących politykę zagraniczną, gospodarczą i kulturalną.

Tych sześć państw określano odtąd jako „grupę Casablanki”. Sprzeciwiały się one wszelkim zależnościom od dawnych państw kolonialnych domagając się dla państw afrykańskich całkowitej niepodległości. Ministrowie spraw zagranicznych „państw Casablanki” odbyli konferencję w Kairze w dniach 3-5 maja 1961 r. Jak wiadomo, trzy spośród tych państw: Ghana, Gwinea i Mali zawarło kilka dni przedtem (29 kwietnia) traktat w sprawie zjednoczenia. 23 lipca 1961 r. komitet ekspertów gospodarczych wydał komunikat wzywający do utworzenia unii ekonomicznej wszystkich sześciu „państw Casablanki” poczynając już od 1 stycznia 1962 r. W ciągu pięciu lat miały być zniesione wszelkie ograniczenia handlowe między nimi, utworzony bank rozwoju gospodarczego, afrykańska unia płatnicza i odpowiadająca jej placówka clearingu. Pierwszym praktycznym krokiem na drodze do realizacji unii gospodarczej sześciu „państw Casablanki” był układ zawarty w Kairze 26 marca 1962 r. przewidujący redukcję ceł o 25%.

PROZACHODNIA „GRUPA MONROVIA”

Jako rywal antyzachodnio nastawionej grupy sześciu „państw Casablanki” wystąpiła „grupa Monrovia”. Mianowicie na zaproszenie prezydenta Liberii Williama Tubmana odbyła się tam w dniach 8-12 maja 1961 r. konferencja państw afrykańskich gotowych do współpracy z państwami zachodnioeuropejskimi oraz Stanami Zjednoczonymi. Reprezentowanych było dwanaście państw frankofońskich „grupy Brazzaville” oraz Etiopia, Kongo-Leopoldville, Liberia, Nigeria, Sierra Leone, Somalia, Togo i Tunezja. Razem więc „grupę Monrovia” tworzyło dwadzieścia państw. Do grupy tej dołączyły się następnie, po uzyskaniu niepodległości w 1962 r., dwa dalsze państwa frankofońskie: Burundi i Ruanda. Dowodzi to, że państwa afrykańskie sprzyjające Zachodowi

miały wtedy stanowczą przewagę nad państwami radykalnie antykolonialistycznymi, zwłaszcza że przynależność króla Maroka do „grupy Casablanki” wynikała wyłącznie z rachub na poparcie Algierii i Egiptu dla jego roszczeń wobec Mauretanii. Ponadto uderzające jest, że wśród dwudziestu dwóch państw „grupy Monrovii” aż czternaście było frankofońskich.

Druga konferencja państw „grupy Monrovii” odbyła się w stolicy Nigerii Lagos w dniach 25 - 30 stycznia 1962 r. Aczkolwiek zaproszenia wystosowano do wszystkich państw afrykańskich (z wyjątkiem oczywiście białej rasistowskiej Republiki Południowoafrykańskiej), to jednak udziału odmówiło nie tylko sześć państw „grupy Casablanki”, lecz także trzy państwa arabskie: Libia, Sudan i Tunezja, a to dlatego, że nie zaproszono przedstawicieli rządu algierskiego na wygnaniu. Spośród tych trzech państw arabskich Tunezja, jak wiadomo, należała pierwotnie do „grupy Monrovii”.

Konferencja w Lagos, stolicy największego i mającego najpomyślniejsze perspektywy rozwojowe państwa murzyńskiego, posiadała szczególne znaczenie z uwagi na rzucone tam apele o przewyżczenie dotychczasowych podziałów politycznych między państwami afrykańskimi. Konferencję otworzył nigeryjski szef państwa N’Namdi Azikiwe, noszący tytuł generalnego gubernatora (*governor general*), ponieważ teoretycznie był tylko reprezentantem królowej Wielkiej Brytanii jako głowy *Commonwealthu*. Określił on Afrykę jako kolebkę cywilizacji, którą zepchnięto do stanu bezsilności i nędzy. Degradacja ta została spowodowana brutalnym i bezlitosnym uciskiem, niewolnictwem, a następnie wyzyskiem kolonialnym. Jednakże w ostatnich latach rozpoczęła się nowa era niepodległości. Niestety, państwa afrykańskie rozpadły się na dwie grupy: Casablanki i Monrovii. Mają one ze sobą wiele wspólnego, ale — zdaniem Azikiwego — tylko Karta Afrykańska uchwalona w Monrovii zapewnia równouprawnienie państw, ich bezpieczeństwo oraz zasadę niemieszania się do spraw wewnętrznych innych państw.

Następnie przemawiał cesarz Etiopii Haile Selassie wyrażając ubolewanie, że tak wiele państw afrykańskich jest na konferencji w Lagos nieobecnych. Etiopia nie uważa się za członka żadnej z rywalizujących grup — Casablanki czy Monrovii — lecz tylko jednej grupy — afrykańskiej. Haile Selassie wyraził nadzieję, że Algieria uzyska wkrótce niepodległość, oraz uznanie dla procesu znoszenia barier handlowych w łonie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i zażądał podjęcia podobnych kroków w Afryce.

Na pierwszej konferencji odbytej w Monrovii uchwalono Kartę Afrykańską, ale jej uroczyste podpisanie przez ministrów spraw zagranicznych szesnastu spośród dwudziestu państw uczestniczących w tej kon-

ferencji nastąpiło dopiero 20 grudnia 1962 r. w Lagos. Czterema państwami nie reprezentowanymi w Lagos były: Tunezja, o której nieobecności była już wyżej mowa, Madagaskar i Somalia, które nie przysłały swoich ministrów bez podania przyczyny, oraz Kongo — Leopoldville, które zapowiedziało podpisanie Karty z Monrovii w późniejszym terminie.

Powołana na mocy Karty z Monrovii Organizacja Afryki i Madagaskaru stawiała sobie za cel podniesienie stopy życiowej przez zacieśnienie współpracy gospodarczej. Przewidziano również współpracę wojskową, periodyczne spotkania szefów państw i rządów oraz resortowych ministrów i powołano sekretariat generalny Organizacji. Językami urzędowymi miały być angielski i francuski. W praktyce Organizacja ta nie odegrała żadnej roli, gdyż miejsce jej zajęła Organizacja Jedności Afrykańskiej.

ORGANIZACJA JEDNOŚCI AFRYKAŃSKIEJ

W dniach 23 - 26 maja 1963 r. zebrał się w stolicy Etiopii, Addis Abebie, szefowie wszystkich ówczesnie istniejących państw afrykańskich z wyjątkiem króla Maroka Hassana II, który odmówił udziału, ponieważ została zaproszona Mauretania, oraz z wyjątkiem nowego prezydenta Togo, Nicolasa Grunitzky'ego, który nie znalazł jeszcze międzynarodowego uznania. Rasistowska biała Republika Południowoafrykańska nie została zaproszona. Reprezentowane były trzy grupy państw:

1. Dwadzieścia jeden państw „grupy Monrovii (wraz z Togo byłoby ich dwadzieścia dwa): Burundi, Czad, Dahomej, Etiopia, Gabon, Kamerun, Kongo-Brazzaville, Kongo-Leopoldville, Liberia, Madagaskar, Mauretania, Niger, Nigeria, Republika Afryki Środkowej, Ruanda, Senegal, Sierra Leone, Somalia, Tunezja, Wolta Górna i Wybrzeże Kości Słoniowej;

2. Pięć państw „grupy Casablanki” (wraz z Marokiem byłoby ich sześć): Algieria, Egipt, Ghana, Gwinea i Mali;

3. Cztery państwa niezwiązane: Liberia, Sudan, Tanganika (późniejsza Tanzania po połączeniu się Tanganiki z Zanzibarem) i Uganda.

Postanowiono utworzyć Organizację Jedności Afrykańskiej uchwalając program współpracy oraz walki z resztkami kolonializmu, ale nie idący w potępieniu mocarstw zachodnich tak daleko, jak tego sobie życzył zwłaszcza prezydent Ghany — N'Krumah.

Maroko i Togo wkrótce przystąpiły również do Organizacji Jedności Afrykańskiej.

Wielkie nadzieje związane z utworzeniem tej organizacji wprowadziły się nie ziściły, nie można jednak zlekceważyć jej znaczenia. Jej osiągnięcia można streścić w trzech punktach: 1) przyczyniła się ona do wzmo-

zenia walki z kolonializmem w Afryce i na całym świecie, 2) złagodziła sprzeczności między państwami afrykańskimi wypowiadającymi się za kontynuowaniem współpracy z Zachodem, czyli „grupą Monrovią”, a w jej łonie zwłaszcza „grupą Brazzaville” rozszerzoną i umocnioną w postaci *Union Africaine et Malgache* — z jednej a państwami zdecydowanie antykolonialistycznymi — z drugiej strony; 3) stała konsekwentnie na stanowisku zachowania istniejących granic państw. To ostatnie stanowisko było bardzo kontrowersyjne, ponieważ wiele granic w Afryce stanowiło pozostałość dawnych podziałów kolonialnych, narzuconych siłą przez Europejczyków bez względu na afrykańskie podziały plemienne, językowe i narodowościowe. Niemniej wydaje się, że zmiany istniejących granic, rozrywanie jedności istniejących państw, łączenie się plemion podzielonych istniejącymi granicami oraz odrywanie się plemion zmuszonych do współżycia z innymi plemionami w ramach istniejących państw — nie doprowadziłoby do większej jedności, lecz przeciwnie, do pomnożenia i tak już nadmiernej liczby państw afrykańskich, do pogłębienia rozdrobnienia politycznego Afryki. Rozpatrując tę trudną kwestię należy zwrócić uwagę na fakt, że podział państwowy Afryki tak czy owak nie opierał się na zasadzie językowej. Pod tym względem Afryka dzieliła się na cztery grupy państw: 1) państwa, których ludność mówiła w przytłaczającej większości po arabsku, 2) państwa murzyńskie z językiem urzędowym angielskim, 3) państwa murzyńskie i arabsko-murzyńskie z językiem urzędowym francuskim, 4) Etiopię z językiem urzędowym amharskim. 21 października 1972 r. wprowadzono w Somalii język somalijski jako urzędowy w miejsce angielskiego i włoskiego.

Ze względu na niesłychane rozdrobnienie językowe Murzynów, zwłaszcza w Afryce Zachodniej i Środkowej, możliwość oparcia jakiegokolwiek państwa murzyńskiego na zasadzie jednolitości i odrębności językowej była w praktyce wykluczona. Jako tako byłoby to do pomyslenia tylko w Afryce Wschodniej, gdzie rozpowszechniony jest język swahili, ale i w tym wypadku zasięg znajomości tego języka jest o wiele większy niż zasięg terytorialny jakiegokolwiek państwa. Próbę zastąpienia angielskiego przez swahili podjęła Tanzania. Najlepszą szansę miał Madagaskar, którego cała ludność jest językowo jednolita, chociaż mówi różnymi dialektami języka malgaskiego.

UKŁAD W YAOUNDE O STOWARZYSZENIU 18 PAŃSTW AFRYKAŃSKICH Z EWG

Europejska Wspólnota Gospodarcza, złożona początkowo z sześciu państw — Belgii, Francji, Holandii, Luksemburga, Republiki Federalnej Niemiec i Włoch — powstała na mocy traktatu podpisanego w Rzymie

dnia 25 marca 1957 r. W jednym z protokołów dołączonych do traktatu określono szczegółowo warunki handlu z tymi państwami zamorskimi, które zawarły uprzednio specjalne układy celne z krajami EWG. Dotyczyło to dawnych protektoratów francuskich: Maroka i Tunezji. Inny protokół przewidywał pomoc z Funduszu Rozwoju Terytoriów Stowarzyszonych dla obszarów zamorskich należących do państw członkowskich. Chodziło wtedy: 1) o obszary kolonialne należące do Francji — Francuską Afrykę Zachodnią, Francuską Afrykę Równikową, Madagaskar, Francuskie Somali, czyli Dżibuti, wyspy Saint-Pierre-et-Miquelon, Komory, Nową Kaledonię, Futunę, Wallis, Francuską Polinezję, Francuską Antarktydę oraz francuskie obszary mandatowe — Kamerun i Togo; 2) o kolonię belgijską Kongo-Leopoldville oraz obszar mandatowy Ruanda-Urundi; 3) o włoski obszar mandatowy Somali; 4) o kolonię holenderską Nowa Gwinea. Na ów Fundusz Rozwoju Terytoriów Stowarzyszonych łożyły wszystkie państwa EWG, najwięcej zaś, i to w jednakowej wysokości, Francja i Republika Federalna Niemiec, mimo że ta ostatnia nie posiadała żadnych terytoriów zamorskich.

Z chwilą uzyskania niepodległości państwowej przez dotychczasowe kolonie związek ich z EWG urwał się. Władze EWG zaproponowały im stowarzyszenie się ze Wspólnotą. Oznaczało to dość poważną zmianę treści pojęcia „stowarzyszenia z EWG”, gdyż traktat rzymski mówił tylko o stowarzyszonych „zamorskich krajach i terytoriach”, nie zaś o możliwości stowarzyszenia się z EWG państw niepodległych. Niemniej tej zmianie treści pojęcia „stowarzyszenia” nie nadano żadnego rozgłosu i 9 lipca 1961 r. zawarto układ o stowarzyszeniu Grecji, a 12 września 1963 r. — Turcji. Na podstawie układów o stowarzyszeniu tworzone wspólne rady koordynujące współpracę gospodarczą, czyli nadawano stowarzyszeniu charakter instytucjonalny. Ponadto należy zwrócić uwagę na to, iż układy o stowarzyszeniu Grecji i Turcji przewidywały, że państwa te staną się po pewnym czasie pełnoprawnymi członkami EWG, natomiast układy zawarte z państwami afrykańskimi takiej możliwości nie przewidywały. Na ogół nie mówiono o stowarzyszeniu wtedy, gdy układ między jakimś państwem a EWG przewidywał tylko preferencje celne, ale w stosunku do państw afrykańskich stosowano to określenie również w takim przypadku, jak tego dowodzą układy o „stowarzyszeniu ograniczonym” zawarte z Nigerią, Kenią, Tanzanią, Ugandą, Marokiem i Tunezją.

Pierwsze spotkanie między Radą Ministrów EWG a przedstawicielami 18 państw afrykańskich odbyło się w Paryżu w dniach 6 - 7 grudnia 1961 r. Układ o stowarzyszeniu ich z EWG podpisano w stolicy Kamerunu, Yaounde, 20 lipca 1963 r. Były to wszystkie państwa frankońskie z wyjątkiem Somalii, która uzyskała niepodległość 1 lipca 1960 r.

składając się z dawnej brytyjskiej kolonii Somali oraz włoskiego terytorium mandatowego, a dawniej kolonii włoskiej pod tą samą nazwą. Były to więc: Burundi, Czad, Dahomej, Gabon, Kamerun, Kongo-Brazzaville, Kongo-Leopoldville, Madagaskar, Mali, Mauretania, Niger, Republika Afryki Środkowej, Ruanda, Senegal, Somalia, Togo, Wolta Górna i Wybrzeże Kości Słoniowej. Spośród tych 18 państw 14 należało dawniej do Francji, trzy do Belgii (Burundi, Kongo-Leopoldville i Ruanda) oraz jedno do Wielkiej Brytanii i Włoch (Somalia). W ten sposób układ w Yaounde był przede wszystkim sukcesem Francji: za pośrednictwem EWG wpływ jej powracał do dawnych jej kolonii, a ponadto konsolidacji uległa frankofońska część Afryki należąca niegdyś do Belgii i Francji. Francja obiecywała sobie, że frankofońska część Afryki stworzy dla niej mocne zaplecze pozwalające zrównoważyć potęgę Republiki Federalnej Niemiec — z jednej a mocarstw anglosaskich — z drugiej strony. Francja liczyła na uzyskanie w Afryce na dłuższą metę większego wpływu niż rozporządzała nim Wielka Brytania. Frankofońska część Afryki bowiem miała odtąd otrzymywać pomoc rozwojową nie tylko od Francji i innych poszczególnych państw zachodnich, lecz także od EWG jako całości. Niechęć do rozszerzenia pomocy rozwojowej EWG na anglofońską część Afryki była jednym z istotnych motywów, które skłoniły prezydenta de Gaulle'a do stanowczego odrzucenia w dniu 14 stycznia 1963 r. wniosku Wielkiej Brytanii o przyjęcie do EWG. To wystąpienie do Gaulle'a spowodowało co prawda pewną zwłokę w podpisaniu układu z 18 państwami afrykańskimi, parafowanego już 20 grudnia 1962 r.; Holandia i Włochy bowiem, które popierały wniosek Wielkiej Brytanii, odmówiły na znak protestu przeciwko polityce Francji podpisania tego układu. Po kilku miesiącach jednak Francja postawiła na swoim.

Układ zawarty w Yaounde miał obowiązywać pięć lat. Przewidywał on udzielenie państwom stowarzyszonym takich samych ulg celnych i kontyngentowych, jakich udzielały sobie wzajemnie państwa członkowskie EWG. Całkowita unia celna między tymi ostatnimi weszła w życie z dniem 1 lipca 1968 r. Natomiast państwa stowarzyszone mogły ze swej strony zachować ograniczenia w handlu z państwami EWG lub je wprowadzić, gdyby stało się to konieczne ze względu na ich uprzedmiotwienie lub finansową stabilizację. W żadnym jednak razie te ograniczenia handlu, nałożone przez państwa stowarzyszone, nie mogły oznaczać różnego traktowania poszczególnych członków EWG. W zasadzie cła pobierane przez państwa stowarzyszone miały być redukowane o 15% rocznie, czyli zostać zredukowane w całym okresie obowiązywania układu w Yaounde o 75%. Jeśli chodzi o pomoc finansową udzie-

laną państwom stowarzyszonym przez EWG, to w ogromnej większości była ona bezzwrotna. To samo zresztą odnosiło się do pomocy udzielanej przez poszczególne państwa zachodnioeuropejskie, wśród których bezkonkurencyjnie na czoło wysuwała się pod tym względem zarówno Francja, jak i Republika Federalna Niemiec (podobnie jak w stosunku do afrykańskich członków *Commonwealthu* — Wielka Brytania).

W rzeczywistości postęp integracji państw stowarzyszonych z EWG okazał się większy niż przewidywał układ w Yaounde. Mianowicie, 13 państw stowarzyszonych zniósło do dnia 1 lipca 1968 r. wszystkie cła na towary pochodzące z państw EWG, Ruanda obniżyła cła tylko o 15%, Burundi, Kongo-Leopoldville, Somalia i Togo korzystając z przysługującego im prawa nie dokonały żadnej redukcji ceł. Z kolei ograniczenia kontyngentowe zostały przez państwa afrykańskie zniesione całkowicie do dnia 31 maja 1968 r. z pewnymi wyjątkami, wynoszącymi jednak mniej niż 10% wartości eksportu państw EWG do państw stowarzyszonych. Z drugiej strony państwa EWG zniosły wszelkie ograniczenia importu z państw stowarzyszonych z wyjątkiem ceł na te produkty rolne, które mogły stanowić konkurencję dla podobnych lub analogicznych artykułów produkowanych w EWG; wyjątek ten był przewidziany w układzie w Yaounde.

Na uwagę zasługuje, że wśród państw, które stowarzyszyły się z EWG, znalazło się Mali, które do niedawna należało wraz z Algierią, Egiptem, Ghaną, Gwineą i Marokiem do radykalnie antykolonialistycznej „grupy Casablanki”. Dnia 8 czerwca 1963 r. przedstawiciele Mali i Senegalu podpisali kilka układów o przyjaznej współpracy kładąc kres bardzo złym stosunkom wzajemnym, jakie panowały od czasu załamania się efemerycznej federacji między tymi państwami. Najważniejszym w praktyce był układ o wznowieniu komunikacji kolejowej między obu państwami. Od czasu bowiem rozpadu federacji Mali w sierpniu 1960 r. ruch kolejowy na linii Bamako—Dakar urywał się na granicy, a było to jedyne połączenie między Mali a wybrzeżem atlantyckim.

Na mocy układów zawartych z Francją 15 lutego i 19 grudnia 1967 r. Mali powróciło z końcem marca następnego roku do strefy walutowej franka. Formalnie walutą obiegową pozostał frank malijski, zdewaluowany 6 maja 1967 r. o 50%, poza tym jednak Mali musiało przyjąć takie same zobowiązania, jak członkowie *Union Monétaire Ouest-Africaine*: zrezygnować z nieograniczonej emisji pieniędzy i poddać kontroli swoją politykę kredytową i inwestycyjną. W zamian Francja zapewniła wymiennalność waluty malijskiej na franka francuskiego po stałym kursie. Ten powrót do strefy walutowej franka przekreślił możliwość kontynuowania dotychczasowej polityki żywiołowych inwestycji finansowanych emisją pieniędzy. Oznaczało to *de facto* kres „malijskiego socjaliz-

mu". Dnia 19 listopada 1968 r. wojsko dokonało zamachu stanu kładąc kres rządowi Modibo Keity. Międzynarodowe znaczenie Mali spadło do minimum.

Stowarzyszenie się państw afrykańskich z EWG pociągnęło za sobą istotną zmianę w funkcjonowaniu strefy walutowej franka. Wymiana handlowa między obu tymi zespołami państw odbywała się odtąd na zasadzie cen światowych. Natomiast dotychczas Francja subsydiowała eksport państw afrykańskich strefy franka płacąc za ich towary ceny wyższe niż ceny światowe. Rozpatrując zatem znaczenie pomocy z Funduszu Rozwojowego EWG należy mieć na uwadze fakt, że w dużej mierze służyła ona do wyrównania strat, jakie poniosły państwa afrykańskie wskutek zniesienia subsydiów francuskich dla ich eksportu. Z drugiej strony należy postawić pytanie, czym kierowała się Francja płacąc swoim koloniom, a następnie niepodległym państwom strefy franka, ceny wyższe od cen światowych. Wynikało to z trzech przesłanek. Po pierwsze — Francja płaciła wprawdzie ceny wyższe, ale płaciła je w walucie własnej, która do 1958 r. była walutą słabą, i nie musiała wydawać na import dewiz obcych. Po drugie — z tego właśnie powodu Francja była zainteresowana we wzroście produkcji krajów strefy franka i nie wahała się udzielać im w tym celu subwencji. Po trzecie — system subwencji pośrednich w postaci płacenia wyższych cen przez Francję oraz pomocy bezpośredniej z utworzonego w 1946 r. *Fonds d'Investissements pour le Développement Economique et Social des Territoires d'Outre Mer* (Fundusz Inwestycyjny Rozwoju Ekonomicznego i Socjalnego Terytoriów Zamorskich) — w skrócie zwany *FIDES* — oddzielał skutecznie strefę franka od gospodarki światowej. Umożliwiała to z kolei eksporterom francuskim sprzedaż swoich towarów w krajach strefy franka po cenach wyższych niż by je uzyskali na rynku światowym. Strefa franka była niezawodnym i korzystnym rynkiem zbytu dla przemysłu francuskiego. Korzyści były więc obopólne, ale nie ulega wątpliwości, że stroną zyskującą więcej były kraje afrykańskie, zwłaszcza że w rezultacie swego ubóstwa nie były one dla przemysłu francuskiego rynkiem chłonnym. Francja godziła się na ponoszenie ciężarów ekonomicznych kierując się przede wszystkim względami politycznymi: chęcią utrzymania za wszelką cenę swego imperium kolonialnego, które miała nadzieję w ostatecznym rozrachunku językowo, kulturalnie i politycznie zasymilować.

Toteż zniesienie systemu wyższych cen płaconych dotychczas przez Francję byłoby dla krajów afrykańskich katastrofą, gdyby poniesionych strat nie zrekompensowała zawiązką pomoc z Funduszu Rozwojowego EWG. Trudności ekonomiczne krajów afrykańskich stały się tym większe wskutek konieczności podjęcia przez nie ciężaru finansowania

swoich nowych aparatów państwowych: administracji, wojska, policji, służby dyplomatycznej, ciężarów ponoszonych dotychczas przez Francję. Na tle bardzo niskiego dochodu narodowego państw afrykańskich wcale nie miały obciążeniem były dla ich gospodarki niezliczone konferencje i spotkania mężów stanu. Poważna redukcja francuskich garnizonów wojskowych, która nastąpiła w 1965 r., była dla państw afrykańskich pod względem finansowym niekorzystna, ponieważ wojska te wydawały na miejscu pieniądze pochodzące z Francji, a ponadto zatrudniały pewną liczbę ludności miejscowej. Co prawda, ze względów politycznych trudno było protestować przeciwko tej redukcji i w rezultacie uczynił to tylko Senegal i Madagaskar.

KONSOLIDACJA PROZACHODNIEGO OBOZU PAŃSTW FRANKOFOŃSKICH

Szefowie czternastu państw frankofońskich, należących do *Union Africaine et Malgache*, zbrali się 8 marca 1964 r. w Dakarze, aby dokonać zmiany charakteru tej organizacji. Pokładając bowiem nadzieję w powodzenie utworzonej w maju 1963 r. Organizacji Jedności Afrykańskiej postanowili skoncentrować się wyłącznie na współpracy gospodarczej przekształcając *Union Africaine et Malgache* na *Union Afro-Malgache pour la Coopération Economique* (Afro-Malgaska Unia dla Współpracy Gospodarczej), a kwestie polityczne pozostawiając w gestii Organizacji Jedności Afrykańskiej.

Jednakże rozczarowanie tarciami w łonie Organizacji Jedności Afrykańskiej, a zwłaszcza niezadowolenie z powodu wicherzeń prezydenta Ghany N'Krumaha, skłoniły szefów czternastu państw należących do *Union Afro-Malgache pour la Coopération Economique* do ponownego utworzenia organizacji międzynarodowej stawiającej sobie cele polityczne obok gospodarczych. Odnośną decyzję powzięto na konferencji w stolicy Mauretanii, Nouakchott, w dniach 10 - 12 lutego 1965 r. powołując w miejsce *Union Afro-Malgache pour la Coopération Economique* nową organizację międzynarodową pod nazwą *Organisation Commune Africaine et Malgache* (Wspólna Organizacja Afrykańska i Malgaska). Siedzibą władz tej organizacji stała się stolica Kamerunu, Yaounde — miasto, w którym niedawno — 20 lipca 1963 r. — podpisano układ o stowarzyszeniu 18 państw afrykańskich, prawie wyłącznie frankofońskich, z Europejską Wspólnotą Gospodarczą. W uchwalonej przez uczestników konferencji w Nouakchott rezolucji stwierdzono wyraźnie, że ich zdaniem Organizacja Jedności Afrykańskiej okazała się fiaskiem, oraz potępiono to, co nazwano działalnością wywrotową i mieszaniami się do spraw wewnętrznych innych państw ze strony prezydenta Ghany — N'Krumaha. Z zadowoleniem przyjęto do wiadomości nie ujawniony do-

tychczas fakt, że cztery państwa należące do *Entente Africaine*: Dohomej, Niger, Wolta Górna i Wybrzeże Kości Słoniowej wprowadziły wspólne obywatelstwo. Dnia 6 czerwca 1966 r. do *Entente Africaine* przystąpiło również Togo.

Dnia 26 maja 1965 r. odbyła się w Abidżanie nadzwyczajna konferencja szefów państw należących do *Organisation Commune Africaine et Malgache*, na której powzięto dwie kontrowersyjne decyzje: 1) o przyjęciu do tej organizacji Konga-Leopoldville, gdzie w międzyczasie władzę opanował Moise Tchombe cieszący się poparciem międzynarodowego kapitału; 2) o powstrzymaniu się od udziału w trzeciej konferencji Organizacji Jedności Afrykańskiej, ponieważ miała się ona odbyć w stolicy Ghany — Akrze. Decyzje te jednak nie zostały powzięte jednomyślnie: sprzeciwiły się im trzy państwa członkowskie: Kamerun, Kongo-Brazzaville i Mauretania. Prezydent Wybrzeża Kości Słoniowej Félix Houphouët-Boigny ostro zaatakował prezydenta Ghany N'Krumaha i prezydenta Gwinei Sékou Touré; ten ostatni powinien wreszcie przestać ze swoją „głupią gadaniną”, jakoby imperializm był winien nędzy panującej w jego kraju. Ze swej strony Sékou Touré odpowiedział w przemówieniu radiowym wygłoszonym 7 czerwca 1965 r., że *Organisation Commune Africaine et Malgache* służy interesom imperializmu podważając jedność państw afrykańskich.

Dnia 6 lipca 1965 r. z *Organisation Commune Africaine et Malgache* wystąpiła Mauretania na znak protestu przeciwko przyjęciu Konga-Leopoldville, rządzonego przez Tchombego, oraz sprzeciwiając się polityce inspirowanej przez Houphouët-Boigny'ego, a skierowanej przeciwko Ghanie i Gwinei. Mauretania najwidoczniej zapomniała, że niespełna pięć lat temu uzyskała niepodległość wbrew stanowisku „grupy Casablanki”, do której należały m. in. właśnie Ghana i Gwinea, a dzięki naciskowi państw *Communauté* oraz Tunezji.

Dnia 30 stycznia 1970 r. do *Organisation Commune Africaine et Malgache* przyjęto wyspę Mauritius, mimo że pozostała ona nadal członkiem *Commonwealthu* i tylko mniejsza część jej ludności mówiła po francusku. Wyspa ta, zwana też Isle de France (Wyspa Francji), leżąca na Oceanie Indyjskim nieopodal należącej do Francji wyspy Réunion, należała sama do Francji w latach 1715-1810, dopóki nie została zdobyta przez Anglików. Od chwili przystąpienia Mauritiusa odnośna organizacja nosiła nazwę *Organisation Commune Africaine, Malgache et Mauritiennne*. Znaczenie jej było raczej symboliczne dowodząc wagi, jaką jej członkowie przywiązywali do związków z Francją i do cech wspólnych wynikających z narzuconej przez nią w okresie kolonialnym wspólnoty językowej i kulturalnej. Natomiast działalność praktyczna nie była wielka, ponieważ wymiana handlowa między państwami afrykańskimi

była nieznaczna: były one raczej wzajemnie konkurentami. Niemniej *Organisation Commune* położyła pewne zasługi w dziedzinie współpracy technicznej, tworząc np. wspólny system telekomunikacyjny.

Trzecia konferencja Organizacji Jedności Afrykańskiej, odbyta w Akrze w dniach 21 - 26 października 1965 r., była katastrofą. Spośród 36 ówczesnych członków tej organizacji 10 odmówiło swego udziału na znak protestu przeciwko polityce N'Krumaha udzielającego schronienia w Ghanie zmuszonym do ucieczki politykom opozycyjnym z innych państw. Na uwagę zasługuje, że konferencję w Akrze zbojkotowały wyłącznie państwa frankofońskie, a mianowicie cztery państwa należące do *Entente Africaine*, której duszą był Houphouët-Boigny: Dahomej, Niger, Wolta Górna i Wybrzeże Kości Słoniowej oraz zbliżone do nich Togo, jak również Burundi, Czad, Gabon, Madagaskar i Republika Afryki Środkowej.

Rozrzutna i megalomańska polityka prezydenta N'Krumaha, służąca w wysokim stopniu kultowi własnej osoby, oraz nieurodzaj kakao, głównego źródła zagranicznych dochodów Ghany, doprowadziły do jego obalenia w drodze wojskowego zamachu stanu w dniu 24 lutego 1966 r. Sam N'Krumah przebywał w tym momencie poza granicami kraju. Prezydent Gwinei, Sékou Touré, ofiarował mu stanowisko wiceprezydenta, następnie zaś — po dojrzałszym namyśle — stanowisko wiceprezydenta. Trudno powiedzieć, w jakim stopniu N'Krumah pełnił tę funkcję w praktyce. Słyszano o nim odtąd niewiele. Zmarł w szpitalu w Bukareszcie 27 kwietnia 1972 r.

Upadek prezydenta Algierii Ahmeda Ben Belli w dniu 19 czerwca 1965 r. oraz prezydenta Ghany, Kwame N'Krumaha, 24 lutego 1966 r. zamknął decydujący okres dekolonizacji oraz dążeń do jedności Afryki jako jednostki politycznej całkowicie niezależnej od Europy zachodniej i Stanów Zjednoczonych Ameryki. Ich nieco mniej głośny polityczny przyjaciel — prezydent Mali, Modibo Keita, podzielił ich los 19 listopada 1968 r., prezydent zaś Gwinei Ahmed Sékou Touré stał się odtąd już tylko cieniem samego siebie. Dzieje Gwinei wypełniały masowe czystki, procesy polityczne oraz odpieranie prawdziwych lub wymaganych inwazji obcych najemników, o których organizowanie oskarżano Francję, Portugalię i Senegal. Pod względem gospodarczym ten bogaty w zasoby naturalne kraj popadł w taką samą stagnację, jak kraje takich zasobów nie posiadające. Utrzymywał się na powierzchni dzięki pomocy amerykańskiej, chińskiej i radzieckiej. Głosząc gromkie hasła antykolonializmu, antyimperializmu i socjalizmu, Sékou Touré oddał swoje bogactwa naturalne pod eksploatację kapitału międzynarodowego, głównie amerykańskiego. Spiowem ideologicznym była nienawiść do Francji, nawet do de Gaulle'a.

W tym samym czasie co Ben Bella i N'Krumah zeszli ze sceny politycznej dwaj inni czołowi przywódcy niezaangażowanego Trzeciego Świata: premier Indii Jawaharlal Nehru zmarł 27 maja 1964 r., prezydent Indonezji Ahmed Sukarno został obalony w wyniku wojskowego zamachu stanu 30 września 1965 r. i to wielkie państwo związało się od-tąd ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki. Przez kilka lat wydawało się, że blok niezaangażowanych państw Trzeciego Świata stracił wszelkie znaczenie i rozpocznie się bez przeszkód era neokolonializmu. W czerwcu 1967 r. Izrael zadał druzgocącą klęskę trzem państwom arabskim: Egiptowi, Jordanii i Syrii. Wywołana tą klęską depresja duchowa przy-czyniła się do przedwczesnej śmierci w dniu 28 września 1970 r. pre-zydenta Nasera — sztandarowej postaci ruchu zmierzającego do zjedno-czenia świata arabskiego.

Dnia 3 czerwca 1966 r. zawarto układ o utworzeniu *Union Douanière des Etats d'Afrique Occidentale* (Unia Celna Państw Afryki Zachodniej). Tworzyło ją tych samych siedem państw: Dahomej, Mali, Mauretania, Niger, Senegal, Wolta Górna i Wybrzeże Kości Słoniowej, które już 10 czerwca 1959 r. zawarły, jak wiadomo, układ o zachowaniu swej pochodzącej z czasów kolonialnych unii celnej. Nowy układ przewidy-wał jednak ponadto ujednoczenie taryf celnych na towary pochodzące z państw trzecich, całkowitą wolność celną w stosunku do towarów po-chodzących z państw Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej oraz państw należących do strefy walutowej franka, jak również harmonizację usta-wodawstwa handlowego. Pięć spośród tych państw — Dahomej, Maure-tania, Niger, Wolta Górna i Wybrzeże Kości Słoniowej (a więc ze zna-miennym wyjątkiem Mali i Senegalu, które tworzyły niegdyś efeme-ryczną federację Mali) — postanowiło jeszcze bardziej zacieśnić wza-jemne związki gospodarcze tworząc 21 maja 1970 r. *Union Douanière des Etats de l'Afrique de l'Ouest* (w tłumaczeniu na język polski nie występuje różnica w stosunku do poprzednio wymienionej organizacji). Ta ostatnia nie miała na celu zastąpienia, lecz tylko uzupełnienia *Union Douanière des Etats d'Afrique Occidentale*.

Dnia 8 grudnia 1964 r. zawarto układ o utworzeniu *Union Douanière et Economique de l'Afrique Centrale* (Unia Celna i Gospodarcza Af-ryki Środkowej). W jej skład weszło pięć państw: Czad, Gabon, Kame-run, Kongo-Brazzaville i Republika Afryki Środkowej. Za cel stawiano sobie utworzenie do 1968 r. unii celnej i ujednoczenie taryf celnych w stosunku do państw trzecich. Ponadto państwa należące do tej unii miały wspólną administrację komunikacji kolejowej, rzecznej i poczto-wej. Z tzw. Funduszu Solidarności pokrywano dodatkowe koszta ekspor-tu z tych państw członkowskich, które nie miały dostępu do morza, czyli

z Czadu i Republiki Afryki Środkowej. Siedzibą administracji unii była stolica Republiki Afryki Środkowej — Bangui.

Dnia 2 kwietnia 1968 r. utworzono *Union des Etats de l'Afrique Centrale* (Unia Państw Afryki Środkowej). W jej skład weszły trzy państwa: Czad, Kongo-Leopoldville i Republika Afryki Środkowej. Celem unii było utworzenie wspólnego rynku, koordynacja industrializacji itp. Dnia 7 maja 1968 r. podpisano ponadto układ o wspólnej obronie.

Podpisując układ o utworzeniu *Union des Etats de l'Afrique Centrale* prezydent Czadu, François Tombalbaye, oświadczył, że w związku z tym traci sens przynależność jego kraju do *Union Douanière et Economique de l'Afrique Centrale*. Toteż Czad wystąpił formalnie z tej organizacji 31 grudnia 1968 r. przywracając pobieranie ceł na towary pochodzące z jej państw członkowskich. Podobnie prezydent Republiki Afryki Środkowej, drugiego spośród trzech państw członkowskich *Union des Etats de l'Afrique Centrale*, Jean Bedel Bokassa wystąpił 22 kwietnia 1968 r. z *Union Douanière et Economique de l'Afrique Centrale*; jednakże 9 grudnia tegoż roku powrócił do niej występując jednocześnie z *Union des Etats de l'Afrique Centrale*. Tym samym utraciła ona rację bytu, ponieważ terytoria Czadu i Kongo-Leopoldville są oddzielone obszarem Republiki Afryki Środkowej.